

Hoofdstuk 10

Graslanden

Myriam Dumortier¹ - Luc De Bruyn¹ - Christine Verscheure² - Bart Vandecasteele³ -
Desiré Paelinckx¹ - Carine Wils¹ - Piet De Becker¹ - Eckhart Kuijken¹

¹ Instituut voor Natuurbehoud - ² RUG, Laboratorium voor Dierenecologie, Zoögeografie en Natuurbehoud -

³ Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer

- ➔ Vlaanderen bezit 58.000 ha historisch permanent grasland. Dit is een zeer diverse verzameling van soortenrijke graslanden. Sommige zijn van internationaal belang voor watervogelpopulaties en vooral voor ganzenpopulaties.
- ➔ De oppervlakte historisch permanent grasland blijft achteruitgaan. De regelgeving ter bescherming van deze graslanden is onvolledig en weinig effectief.
- ➔ De biologisch meest waardevolle graslanden zijn de halfnatuurlijke en zilte graslanden (7300 ha). Slechts 6 % van deze graslanden ligt in reservaat. In slechts 33 % van de oppervlakte grasland geldt een verbod op vegetatiewijziging en nulbemesting (voor zover geen huiskavel).
- ➔ 130 soorten vaatplanten uit graslanden staan op Rode Lijsten. Daarvan zijn er al 14 uitgestorven. Dit is veel meer dan in elke andere biotoop.

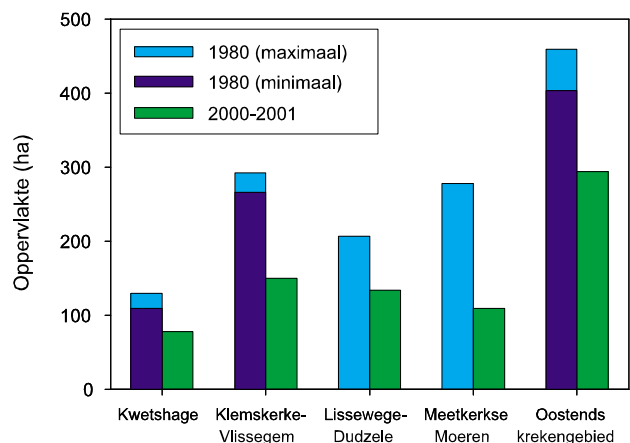
In dit hoofdstuk worden de graslanden besproken met minstens verspreide biologische waarden (175.000 ha). De nadruk ligt op de 58.000 ha¹ historisch permanente graslanden en op de 7.300 ha halfnatuurlijke en zilte graslanden die in deze historisch permanente graslanden liggen. De natuurwaarde en de bescherming van deze graslanden worden in dit hoofdstuk behandeld, ongeacht of ze in agrarisch gebruik of in natuurbeheer zijn. Graslanden en akkers in agrarisch gebruik komen ook in hoofdstuk 17 Agrarisch gebied aan bod. Daar wordt ingegaan op instrumenten voor natuurbehoud binnen de landbouw (bv. beheerovereenkomsten). Ook tijdelijk grasland zonder specifieke biologische waarden en akkers worden in hoofdstuk 17 besproken (samen 632.000 ha).

1 Toestand

1.1 Graslandareaal

Historisch permanente graslanden zijn halfnatuurlijke vegetaties die reeds lang in gebruik zijn als grasland en een typische biodiversiteit bezitten. Hun areaal-aandeel staat

nog steeds onder druk. Sinds het vorige Natuurrapport (NARA 2001, p. 56) zijn er aanvullende gegevens over graslanden in de Polders. In de steekproeven kan de schatting van de oppervlakte variëren naargelang de detailgraad van de kartering. In 1980 was de detailgraad geringer en daarom is met een onzekerheidsgraad gewerkt. Figuur 10.1 geeft weer hoeveel oppervlakte er in 1980 maximaal en minimaal aanwezig was, alsook hoeveel er in 2000-2001 overbleef.

Figuur 10.1: Oppervlakte historisch permanent grasland in 5 steekproeven in de polders in 1980 (maximaal en minimaal) en in 2000-2001 (bron: herwerkt op basis van [400, 401, 402, 398, 399]).

Alleen al in deze vijf steekproeven ging mogelijk 600 ha of 56 % van de oorspronkelijke oppervlakte verloren. Dit is meer dan 1 % van de Vlaamse oppervlakte historisch permanent grasland. 50 tot 70 % van deze graslanden is omgezet in akker. De rest is veranderd in ingezaaid soortenarm grasland en in enkele gevallen in agrarische gebouwen. Meestal gebeurde de omzetting van de rand en van de boerderijen naar het centrum van het graslandcomplex

¹ Dat dit meer is dan de 50.000 ha waarover in NARA 2001 werd gerapporteerd, is een gevolg van de verfijnde kartering bij de opmaak van de tweede Biologische Waarderingskaart (BWK). Bij de opmaak van de eerste BWK werden graslandcomplexen nog in hun geheel beoordeeld zonder perceelsgewijs natuurwaarden op te zoeken.

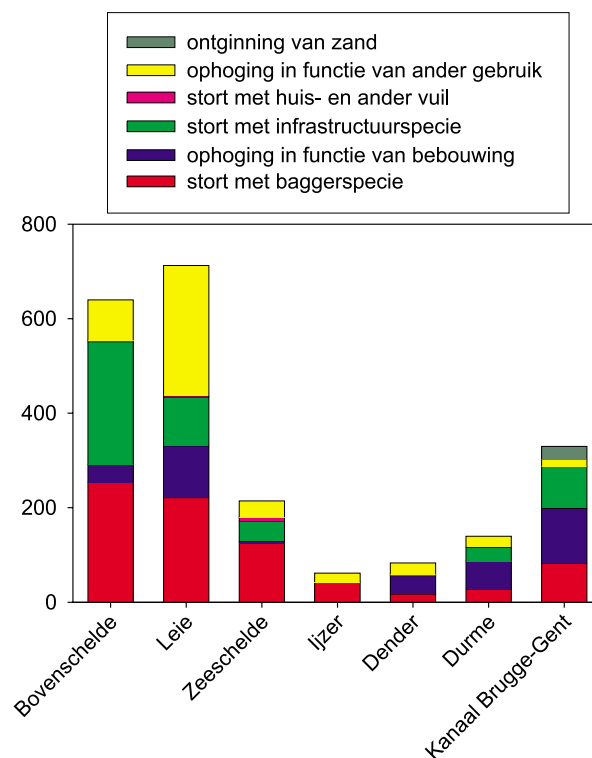
[402]. In Kwetshage gebeurt de uitbreiding van akkers van het pleistoceen zandgebied naar de polders. Aaneengesloten graslandcomplexen worden dus steeds kleiner. In het Oostendse krekengebied heeft de helft van de verdwenen oppervlakte graslanden een woon- of industriële functie gekregen. De verloren graslanden in Lissewege gingen volledig ten onder aan ophogingen voor de havenuitbreiding. In de 1260 ha historisch permanent grasland die nog aanwezig zijn, blijft de natuurkwaliteit in vele gevallen niet behouden. Ontwatering en bemesting richten heel wat schade aan [400].

Tijdens de steekproefperiode (1980-2001) waren de Meetkerkse Moeren volledig en Lissewege en het Oostends Krekengebied gedeeltelijk planologisch natuurgebied. In de twee laatste gebieden waren wel meer aantastingen in de graslanden die niet in planologisch natuurgebied lagen. Toch leveren deze gegevens een bewijs dat de planologische bestemming onvoldoende bescherming heeft geboden.

Grote delen van de steekproef bevinden zich in de Speciale Beschermingszone (SBZ) voor poldergraslanden. Het gerapporteerde verlies aan oppervlakte dateert meestal van vóór de aanduidingen. Toch blijft hun aantasting ook nu nog verdergaan (zie hoofdstuk 30 Speciale Beschermingszones). Als dit niet wordt gecompenseerd, is er sprake van overtredingen van de Europese richtlijnen.

Naast de intensivering van de landbouw, vormen diverse stort- en ontginningsactiviteiten een bedreiging voor graslanden. Ruimingen van beken en grachten worden sinds lang gebruikt om depressies en laantjes op te vullen. Hierover bestaan geen cijfers. Over heel Vlaanderen bevinden zich huisvuilstorten in laaggelegen graslanden. Infrastructuur- en baggerstorten liggen vooral in de valleien van bevaarbare waterlopen. Sommige terreinen zijn pas volgestort na ontginning. Andere terreinen zijn opgehoogd met bodemmateriaal om het gebruik ervan te veranderen. Daar waar is opgehoogd, zijn de natuurwaarden verloren, is het landschap verstoord en zijn de bodems dikwijls vervuild met verhoogde concentraties nutriënten en milieuvreemde stoffen (zie ook hoofdstuk 22 Verontreiniging). De toestand in de valleien van de Ilzer, de Leie (en afleidingskanaal), de Bovenschelde, de Zeeschelde (Gent-Dendermonde), de Durme, de Dender en het kanaal Gent-Brugge is onlangs in kaart gebracht [344, 345]. In totaal bevinden zich in deze valleien 2180 ha reliëfwijzigingen op locaties die in het begin van de 20ste eeuw nog historisch permanent grasland waren. De dikte van de storten varieert van minder dan 0,5 m - vooral ophogingen voor ander gebruik - tot meer dan 2 m - vooral storten met infrastructuurspecie of huis- en ander vuil. Langs de Leie, de Bovenschelde en het kanaal Gent-Brugge is de oppervlakte van deze reliëfwijzigingen het omvangrijkst (figuur 10.2).

Deze drie waterlopen werden ingrijpend verbreed en verdiept om schepen met grotere tonnenmaten toe te laten. Voor de Bovenschelde tussen Oudenaarde en Gent wordt geschat dat ongeveer 28 % van het alluviaal gebied gedurende de vorige eeuw is opgehoogd. Meestal gaat het om voormalig uitgebrikte terreinen [348]. Het verlies aan historisch permanent grasland in de polders verloopt tien keer sneller dan het verlies aan valleigraslanden door ophogingen langs de Bovenschelde. De concentratie van ophogingen is in deze vallei hoger dan elders.

Figuur 10.2: Totale oppervlakte (ha) ophogingen met baggerspecie, infrastructuurspecie, huis- en ander vuil, ophogingen in functie van bebouwing of ander gebruik en ontginningen van zand op percelen die in het begin van de 20ste eeuw nog historisch permanent grasland waren in de valleien van de Leie en afleidingskanaal, de Bovenschelde, de Zeeschelde (Gent-Dendermonde), het kanaal Gent-Brugge en de valleien van de Ilzer, Dender en Durme (bron: DredGis).

1.2 Plantengemeenschappen

De meeste Vlaamse graslanden hebben geen eigenschappen van een bepaalde plantengemeenschap. De biologische waarderingskaart (BWK) beschouwt ze onder andere als soortenarm permanent cultuurgrasland en soortenarm ingezaaid grasland. Alleen de beperkte oppervlakte historisch permanent grasland bezit een rijke variatie aan plantenge-

Tabel 10.1: Graslandgemeenschappen in Vlaanderen (bron: [403, 111]), schatting van de oppervlakte op basis van de Biologische Waarderingskaart).

Zilte graslanden

Binnendijkse zilte vegetaties

BWK (Biologische Waarderingskaart): poldergrasland met zilte elementen en soortenrijk cultuurgrasland (zilte rustype)

- SBZ-H (beschermde habitat door de Habitatrichtlijn): Atlantische schorren
- oppervlakte zilte elementen in de grootte-orde van hectaren (oppervlakte poldergraslanden met zilte elementen ongeveer 2100 ha)
- beperkt aantal karakteristieke plantensoorten die dikwijls rodelijstsoort zijn (zie punt 1.3)
- voornaamste bedreigingen: intensief agrarisch gebruik en inplanting van industrie

Droge graslanden (niet afhankelijk van grondwater)

Soortenrijk droog grasland met kalksoorten

BWK: graslanden met kalkminnende soorten

- SBZ-H: grasland met kalkminnende soorten (prioritair habitat)
- komt nauwelijks voor in Vlaanderen (ongeveer 40 ha)
- groot aantal karakteristieke en rodelijstplantensoorten (zie punt 1.3)
- voornaamste bedreigingen: vermessing en verbossing

Glanshavergrasland

BWK: mesofiel hooiland en soortenrijk cultuurgrasland (rompgemeenschap knooppkruidtype)

- nog ongeveer 1700 ha goed of minder goed ontwikkeld mesofiel hooiland, komt verder ook dikwijls voor op wegbermen
- mesofiele hooilanden op zandleem-, leem- of kleibodems, verdragen een lichte bemesting (die in het verleden soms via bevoeding gebeurde)
- in vergelijking met de andere graslandtypen: grootst aantal karakteristieke plantensoorten (zie punt 1.3)
- voornaamste bedreigingen: intensief agrarisch gebruik en slecht wegbermbeheer

Kamgrasgrasland

BWK: soortenrijk cultuurgrasland (kamgrastype en veldgersttype)

- door de intensivering van de landbouw enorm in oppervlakte afgenomen
- op de meeste bodems, op lichte gronden is hun voorkomen vaak gebonden aan een beperkte bemesting (<60 kg stikstof/ha.jaar), doorgaans continu gebruikt als graasweide
- voornaamste bedreigingen: intensief agrarisch gebruik

Vochtige graslanden

(vooral in de winter grondwaterafhankelijk)

Grasland met grote vossenstaart

BWK: soortenrijk cultuurgrasland (grote vossenstaarttype)

- SBZ-H: laaggelegen schraal hooiland
- alleen nog verarmde voorbeelden van deze rivierhooilanden
- laaggelegen schraal hooiland, in de winter regelmatig onder

- water, dikwijls door grondwater dat boven het maaiveld stijgt
- voornaamste bedreigingen: intensief agrarisch gebruik, vermessing en verdroging

Zilverschoongrasland

BWK: soortenrijk cultuurgrasland (zomprustype of rompgemeenschap geknikte vossenstaarttype) en poldergrasland met zilte elementen

- oorspronkelijke rivierbegeleidende zilverschoongraslanden verdwenen door indijking, maar het graslandtype komt nog algemeen voor, zij het in een minder soortenrijke vorm
- in regelmatig overstromde en begraasde omstandigheden
- voornaamste bedreigingen: intensief agrarisch gebruik en verdroging

Natte graslanden

(zomer en winter grondwaterafhankelijk)

Vochtig venig grasland met biezenknoppen en pijpenstrootje

BWK: onbemest vochtig pijpenstrootjesgrasland

- SBZ-H: grasland met pijpenstrootje op kalkhoudende, venige en lemige bodem
- SBZ-H: alkalisch laagveen
- bijzonder zeldzaam in Vlaanderen (ongeveer 100 ha)
- blauwgraslanden, veldrusgemeenschappen en hun romp- en derivaatgemeenschappen
- voedselarme, zure, vaak venige bodems met basenrijke kwel
- één keer per jaar gehooide graslanden, waar 's winters de watertafel nabij het maaiveld staat en die 's zomers enigszins uitdrogen
- in vergelijking met de andere graslanden: grootste aantal karakteristieke plantensoorten op Rode Lijsten (zie punt 1.3)
- ongeveer altijd in reservaat
- voornaamste bedreigingen: verdroging, vermessing, verzuring en verbossing

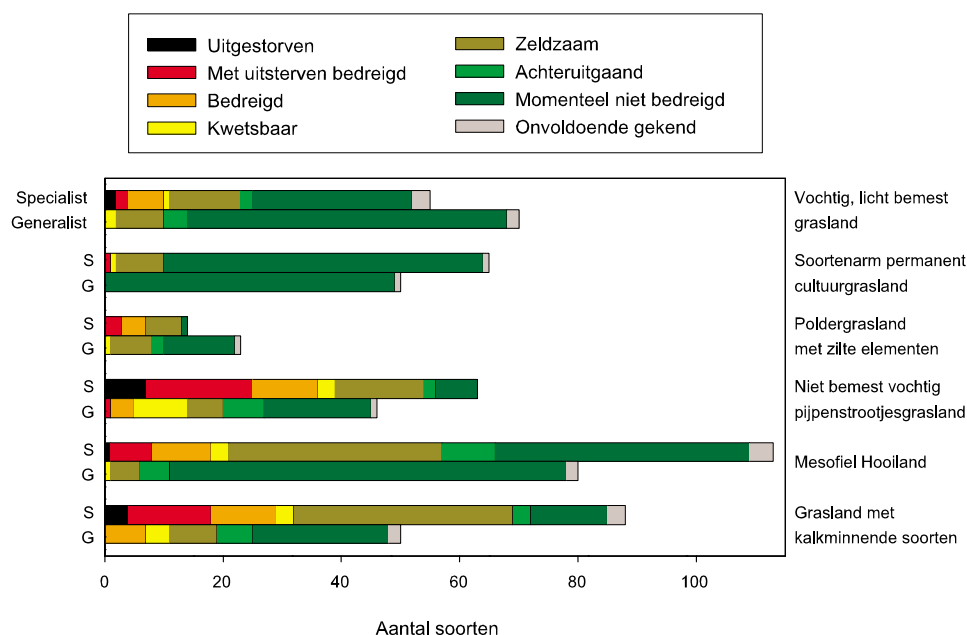
Dotterbloemgrasland

BWK: vochtig licht bemest grasland en soortenrijk cultuurgrasland (rompgemeenschappen veldrusttype en reukgrastype)

- oppervlakte in Vlaanderen onder druk door het afnemend belang van hooibeheer (nog ongeveer 1800 ha vochtig licht bemeste grasland)
- in de winter vaak overstromd, in de zomer een zekere doorluchting van de bodem nodig
- water en bodem doorgaans voedselrijker dan in vochtig venig grasland met biezenknoppen en pijpenstrootje
- overstroming minder uitgesproken dan in grasland met grote vossenstaart
- voornaamste bedreigingen: intensief agrarisch gebruik, verdroging en vermessing

*Heischraal grasland en grasland op zandige bodems worden in hoofdstuk 8 Heiden en vennen besproken.

Figuur 10.3: Verdeling van de vaatplantsoorten van graslandtypen over de verschillende rodellijstcategorieën in Vlaanderen (brongegevens: [42]) (<http://www.nara.be/>). Voor een bespreking van de graslandtypen zie tabel 10.1.

meenschappen. Ze worden beschreven in de nieuwe natuurtypologie voor graslanden [403]. Tabel 10.1 beschrijft de verschillende BWK-eenheden die samen de 'halfnatuurlijke en zilte graslanden' (7300 ha) vormen, alsook de BWK-eenheid 'soortenrijk cultuurgrasland' (19.900 ha). Soortenrijk cultuurgrasland is een gemeenschappelijke noemer voor kamgras en zilverschoongraslanden, graslanden met grote vossenstaart en minder ontwikkelde varianten van halfnatuurlijke en zilte graslanden (rompgemeenschappen) [111].

1.3 Graslandplanten

Aan de hand van het ecologische register voor de vaatplanten [42] is het mogelijk om de toestand van de graslandflora te beschrijven. Hiervoor wordt een onderscheid gemaakt tussen de soorten van de verschillende graslandgemeenschappen en van de soortenarme permanente cultuurgraslanden (BWK-eenheden). Soortenrijke cultuurgraslanden werden niet in figuur 10.3 opgenomen omwille van de grote lading die ze dekken (zie 1.2). Bij elk graslandtype wordt een onderscheid gemaakt tussen specialisten, die in een beperkt aantal biotopen voorkomen en generalisten, die in een groter aantal habitats kunnen worden aangetroffen (zie ook hoofdstuk 3 Vaatplanten).

Grasland bezit van alle biotopen het grootste aantal specialisten. Zoals elders staan specialisten in graslanden meer onder druk dan generalisten (figuur 10.3). Toch worden onder de generalisten ook een aantal met uitsterven bedreigde (bv. harlekijn), bedreigde (bv. gelobde maanvaren) en kwetsbare (bv. gewone vleugeltjesbloem) soorten aangetroffen. Voor de gespecialiseerde soorten zijn er twee

graslandtypes waarvan de helft of meer van de soorten rodellijstsoorten zijn: niet bemeste vochtige pijpenstrootjesgraslanden (39 soorten, 62 %) en poldergraslanden met zilte elementen (7 soorten, 50 %). Mesofiele hooilanden (19 %) en graslanden met kalkminnende soorten (36 %) bevatten schijnbaar relatief weinig rodellijstsoorten. Toch ligt het absolute aantal vrij hoog met respectievelijk 21 en 32 soorten. Zelfs het soortenarme permanent cultuurgrasland bezit 2 rodellijstsoorten (3 %): akkerandoorn en brave hendrik. Een kanttekening die hierbij moet worden gemaakt, is dat de soortenarme cultuurgraslanden ongeveer 200.000 ha bestrijken, terwijl de andere hier vermelde graslandgemeenschappen samen goed zijn voor 7300 ha. Het valt op dat naarmate de graslanden aan voedselrijkere omstandigheden zijn gebonden, ze minder bedreigde soorten bezitten.

In totaal worden 14 soorten als uitgestorven beschouwd (na 1972 niet meer aangetroffen):

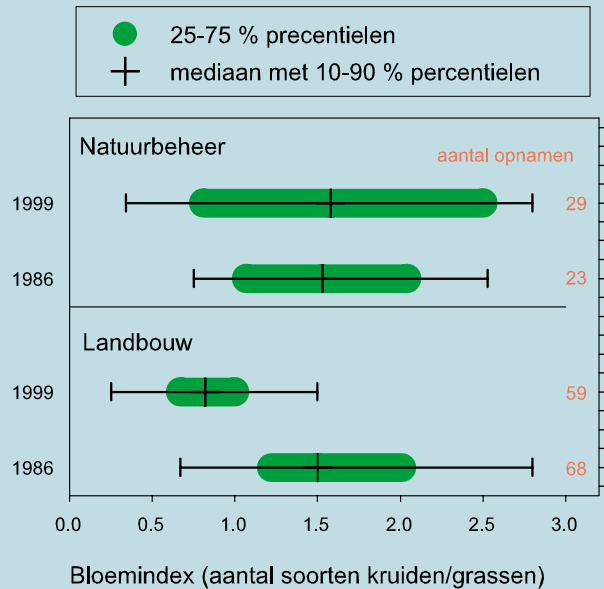
- dwergrus, zomerschroeforchis, valkruid, vetblad, perzikbladig viooltje, lange zonnedauw en mosbloempje voor niet bemest vochtig pijpenstrootjesgrasland;
- wilgsla, veldgentiaan, herfstschroeforchis en Duitse gentiaan voor grasland met kalkminnende soorten;
- gipskruid en kievitbloem voor vochtige, licht bemeste graslanden;
- wollige distel voor mesofiel hooiland.

Daarnaast zijn nog 19 soorten met uitsterven bedreigd in niet bemest vochtig pijpenstrootjesgrasland, 14 in graslanden met kalkminnende soorten, 7 in mesofiele hooilanden, 3 in polderlandgraslanden met zilte elementen, 1 in vochtig, lichtbemest grasland en 1 in soortenarm permanent cultuurgrasland.

Agrarisch versus natuurbeheer

Cultuurgraslanden worden alsmaar intensiever gebruikt. Ze worden gedraineerd, sterk bemest, vroeg en veelvuldig gemaaid of intensief (na)begraasd, meestal behandeld met bestrijdingsmiddelen tegen kruiden en soms gescheurd, geëgaliseerd en heringezaaid met veredelde graszaadmengsels. Dit zorgt voor een verdere verarming van de soortenrijkdom. Een vergelijking van bloemindices (aantal soorten kruiden/aantal soorten grassen) van vegetatieopnamen in een gebiedsdekkende graslandkartering illustreert dit. De opnamen werden in 1986 en 1999 uitgevoerd over een oppervlakte van ca. 400 ha in de Dijlevallei ten zuiden van Leuven. Uit figuur 10.4 kan worden afgeleid dat in 1986 de bloemindices voor de graslanden in landbouwgebruik (7,2 grassoorten en 10,4 kruidsoorten) nagenoeg gelijk waren aan deze van de graslanden die sinds zes jaar in natuurbeheer waren (7,2 grassoorten en 10,8 kruidsoorten). 13 jaar later blijkt de ecologische kwaliteit van de landbouwgraslanden sterk verminderd (6,2 grassoorten en 4,9 kruidsoorten). De toestand van de graslanden in natuurbeheer is er licht op vooruit gegaan (7,3 grassoorten en 11 kruidsoorten). Graslanduitbating gebeurt in deze streek zeker niet intensief en toch kalft de ecologische waarde verder af. De graslanden in natuurbeheer worden in dit gebied voor het overgrote deel door landbouwers bewerkt maar dan zonder bemesting, zonder scheuren en herinzaaien, zonder toepassing van bestrijdingsmiddelen en met een uitgestelde maaidatum (na

21 juni). De figuur illustreert ook dat het ecologische herstel van graslanden - in dit geval gemeten aan de hand van een stijgende bloemindex - een erg langzaam proces is.

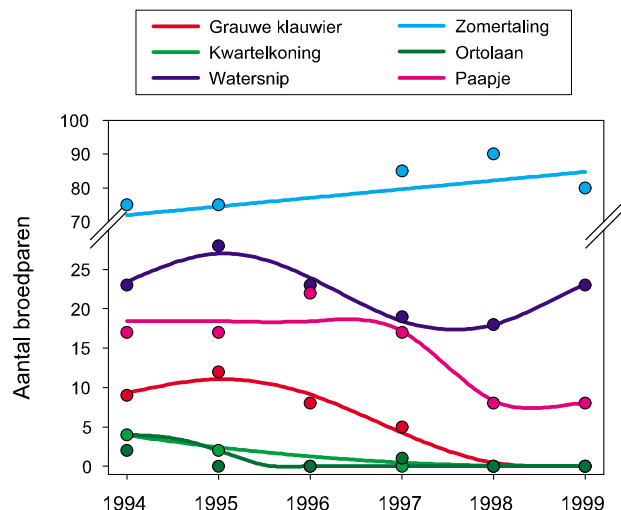
Figuur 10.4: Evolutie van bloemindices in graslanden in natuur- en in landbouwbeheer (bron: [375]). Het aantal opnames waarop de bloemindices zijn gebaseerd, staat in de grafiek.

1.4 Graslandvogels

Binnen het project over bijzondere broedvogels [122] worden 6 aan graslanden gebonden vogelsoorten gemonitord (figuur 10.5). Tussen het begin van het project in 1994 en 1999 (laatste beschikbare gegevens) zijn de kwartelkoning, de ortolaan en de grauwe klauwier uit het Vlaamse landschap verdwenen [17]. Van de grauwe klauwier zijn in 2001 opnieuw 1 en in 2002 5 broedgevallen opgetekend [82]. Ook het paapje kende een forse daling. De watersnip vertoonde een stabiele schommeling en de zomertaling zelfs een lichte stijging. De eerste resultaten uit de broedvogelatlas bevestigen deze trends.

2 Beleid

Diverse statuten bieden bescherming voor de natuur in graslanden. In figuur 10.7 zijn de graslanden met minstens verspreide biologische waarden ingedeeld in 7 categorieën, gebaseerd op de BWK:

Figuur 10.5: Evolutie van broedparen in Vlaanderen van een aantal aan grasland gebonden vogelsoorten (brongegevens: [15, 122, 16, 17], A. Anselin).

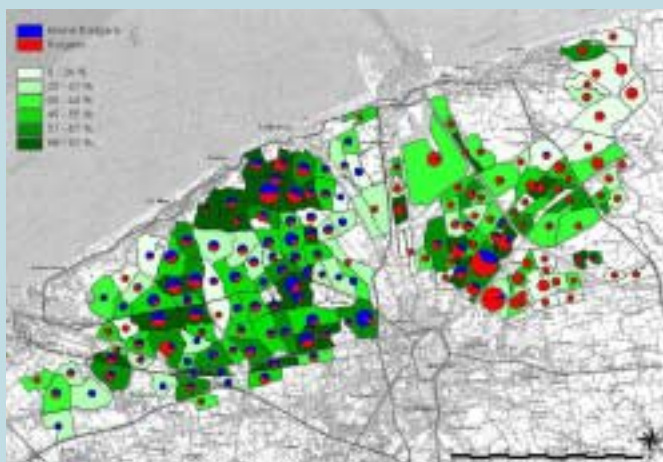

Internationaal belang van poldergraslanden

Vlaanderen en de Oostkustpolders in het bijzonder, zijn de voorbije decennia uitgroeid tot een belangrijk overwinteringsgebied voor ganzen. Dit blijkt uit het onderzoek naar het aantalverloop en de verspreidingsdynamiek van overwinterende ganzen in Vlaanderen 1967-2001 [189]. Sinds de jaren '70 zijn de populaties van bijna alle ganzensoorten sterk in omvang toegenomen. Aangezien tot 90 % van de Spitsbergse kleine rietganzen en 2,5-5 % van de kolganzen (Baltische-Noordzeepopulatie) geregeld in de Oostkustpolders overwintert, heeft dit gebied een uitgesproken internationale betekenis.

Waterhuishouding en landgebruik zijn de meest bepalende factoren in de habitatselectie van ganzen in de Oostkustpolders. Zowel kol- als kleine rietganzen verkiezen historisch permanente graslanden (figuur 10.6). Vooral de voorkeur van de kolgans gaat nog meer dan de kleine rietgans uit naar historisch permanent grasland met microreliëf. Op de tweede plaats wordt door de kolgans ook gebruik gemaakt van maaistoppel en door de kleine rietgans van gescheurde maar heringezaaide graslanden en van akkers met wintergraan. Overwinterende ganzen brengen 90 % van hun tijd door op historisch permanente graslanden. Dit betekent een kleine afname in vergelijking met voorgaande decennia. In de periode 1967-1971 was dat immers nog 100 %. Het wijzigende landbouwgebruik – voornamelijk de afname van de oppervlakte historisch permanent grasland en de toenemende maisteelt - in de polder heeft een grote invloed op de verspreidingspatronen en de voedselpreferenties van de ganzen. Het verlies aan oppervlakte historisch permanent grasland (zie punt 1.1) kan in de toekomst voor problemen zorgen voor de draagkracht van de poldergebieden voor de overwinterende ganzen. Grote, aaneengesloten complexen van permanente graslanden zijn bij de ganzen sterker in trek dan geïsoleerde perce-

len. De dieren houden ook een zekere afstand tot wegen, bebouwing en zelfs bos en bomenrijen. Om te kunnen voldoen aan de internationale verantwoordelijkheid voor het behoud van de significante ganzenpopulaties is een afdoende bescherming van deze gebieden onontbeerlijk. Een aantal poldercomplexen hebben een groene planologische bestemming en een belangrijk deel van de ganzengebieden zijn in 1988 aangeduid als vogelrichtlijngebied. De ganzengebieden van de middenkust zijn onlangs voorgedragen als Speciale Beschermingszone. De afbakening van traditionele pleisterplaatsen (kernegebieden) in het Vlaams Ecologisch Netwerk moet een duurzaam behoud van deze internationale natuurbehoudfunctie garanderen. In dezelfde graslanden komen ook grote concentraties eendachtigen (voornamelijk smient) en steltlopers (bv. Kievit, wulp, kempahaan, goudplevier) voor. De effectieve bescherming van de historisch permanente graslanden laat echter nog te wensen over (zie punt 1.1).

Figuur 10.6: Relatie tussen aanwezigheid van overwinterende kol- en kleine rietganzen en het percentage permanent grasland per deelstudiegebied in de Oostkustpolders (1991-2001) (bron: [189]).

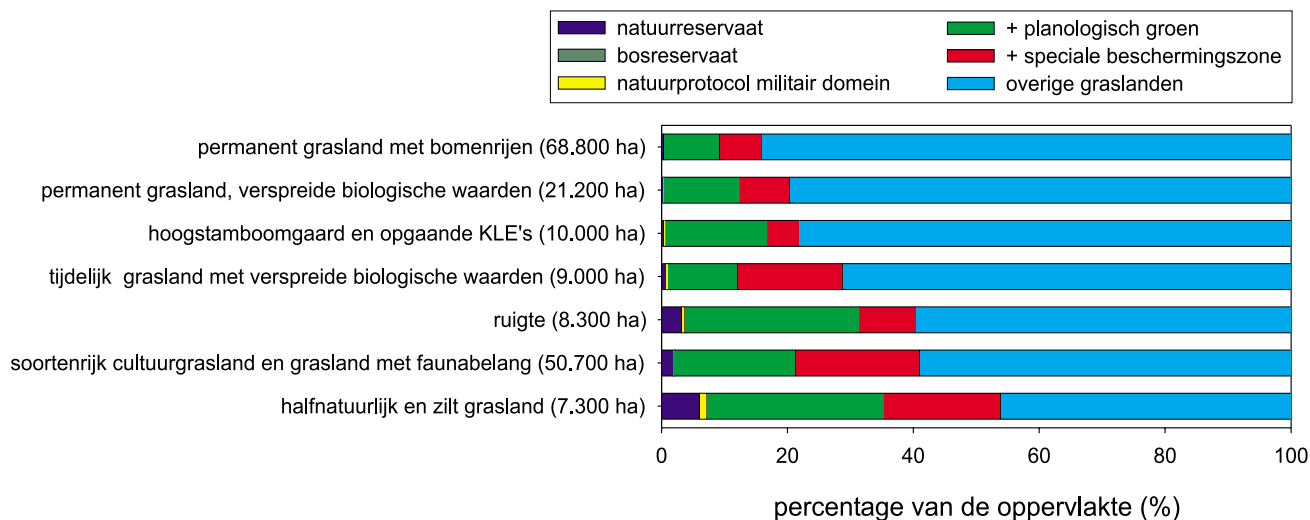
- 'Halfnatuurlijk en zilt grasland' en 'soortenrijk cultuurgrasland en grasland met faunabelang' vormen samen de historisch permanente graslanden.
- De 'ruigten' omvatten verruigte graslanden, diverse ruigten en ruige pioniervegetaties, soms met minder algemene soorten.
- De categorie 'hoogstamboomgaarden en graslanden met opgaande kleine landschapselementen' wordt bij graslanden behandeld omdat deze boomgaarden zich meestal op permanente graslanden bevinden.
- De overige categorieën bevatten minder soortenrijke graslanden met bepaalde biologische waarden.

Van elke categorie wordt de oppervlakte weergegeven die een bepaalde bescherming geniet.

2.1 Reservaten en natuurprotocollen

In reservaten en bij natuurprotocollen in militaire domeinen is het beheer in de eerste plaats op natuurbehoud gericht.

De 7300 ha halfnatuurlijke en zilte graslanden herbergen een groot aantal karakteristieke en rodelijstplantensoorten (130 rodelijstsoorten, waarvan 14 uitgestorven; zie punt 1.3) en kampen met vele bedreigingen (zie punt 1.2). Dit maakt de verwerving of huur ervan als reservaat zo belangrijk. Slechts 450 ha of 6 % van de 7.300 ha geniet deze bescherming. Dit is weinig. 80 ha valt onder een

Figuur 10.7: Procentuele verdeling van de beschermingsstatuten voor graslanden in Vlaanderen. Eerst is de oppervlakte natuur- en bosreservaat weergegeven, gevolgd door militair domein met natuurprotocol. Daarna wordt telkens de oppervlakte weergegeven die er bij komt wanneer een ander beschermingsstatuut mee in beschouwing wordt genomen (methode: zie inleiding deel II).

natuurprotocol in een militair domein. Van de soortenrijke cultuurgraslanden en de graslanden met faunabelang bevindt 1000 ha of 2 % zich in natuurreservaat. Kamgrasgraslanden krijgen te weinig aandacht binnen het natuurbehoud en komen dan ook niet vaak voor in reservaten [111]. Ongeveer 300 ha of 3 % van de ruigten ligt in reservaat.

De overige categorieën bevinden zich zelden in reservaat. Beheerovereenkomsten met landbouwers zijn voor deze categorieën een betere optie (zie hoofdstuk 17 Agrarisch gebied).

2.2 Planologische bescherming

In bepaalde planologische bestemmingen wordt de natuur van historisch permanente graslanden beschermd door de regelgeving over vegetatiewijzigingen en de bemestingsnormering. Het vernieuwde Natuurdecreet (BS 31/08/2002) biedt mogelijkheden om binnen de op te maken natuurrichtplannen de bestaande regelgeving uit te breiden.

In de zilte-elementen in historisch permanente graslanden is vegetatiewijziging verboden, ongeacht de planologische bestemming. Voor historisch permanent grasland in planologisch groen-, park-, buffer- of bosgebied geldt ook een verbod op vegetatiewijziging. Nog steeds vallen maar 33 % van de halfnatuurlijke en zilte graslanden en 20 % van de soortenrijke cultuurgraslanden en graslanden met faunabelang onder deze regeling. Hun beschermde oppervlakte neemt in beperkte mate toe onder invloed van de

groene ruimtelijke uitvoeringsplannen (RUP's). Uit de analyse van de soortenrijke cultuurgraslanden blijkt dat kamgrasgraslanden en graslanden met grote vossenstaart relatief weinig in planologisch groengebied liggen [95].

Voor vegetatiewijziging is een vergunning verplicht in historisch permanent grasland in planologisch vallei-, bron-, natuurontwikkelings- of agrarisch gebied met ecologisch belang of met bijzondere waarden en in Speciale Beschermingszones (SBZ) waar geen verbod op vegetatiewijziging geldt. Ook in ruigten en in graslanden onder hoogstamboomgaarden in groene en geelgroene planologische bestemmingen en in SBZ geldt de vergunningsplicht (voor zover geen huiskavel). In graslanden met opgaande kleine landschapselementen geldt alleen een vergunningsplicht voor de wijziging van deze elementen.

Om de handhaving van de beperkingen op vegetatiewijzigingen te kunnen evalueren, is informatie opgevraagd bij de buitendiensten van AMINAL – afdeling Natuur. Gegevens over processen verbaal voor illegale vegetatiewijzigingen worden niet opgeslagen in databanken. Hierdoor is slechts fragmentaire informatie beschikbaar:

- Antwerpen tussen 1999 en 2001: 9 processen verbaal; 8 voor het scheuren of omvormen van historisch permanent grasland en 1 voor het uitgraven van een ontwateringsgracht; aan 6 pv's is voorlopig geen gevolg gegeven en 2 pv's worden door het parket onderzocht.
- Oost-Vlaanderen tussen 1998 en 2001: 10 processen verbaal voor de ophoging of het scheuren van historisch permanent grasland; aan 1 proces verbaal is geen

gevolg gegeven, voor 2 pv's is er bij wijze van boete een minnelijke schikking getroffen, de afloop van de andere pv's is onbekend.

- West-Vlaanderen tussen 1998 en 2002: 26 processen verbaal in historisch permanente graslanden; de reden is niet gespecificeerd; aan 2 pv's is geen gevolg gegeven, voor 1 pv is er bij wijze van boete een minnelijke schikking getroffen en moet het grasland binnen het jaar zijn hersteld, 3 pv's zijn geseponeerd, over 8 pv's was geen verdere informatie beschikbaar en 12 zijn in behandeling.

Door het ontbreken van een aangepaste structuur en een te krappe personeelsbezetting, wordt momenteel slechts in beperkte mate aan handhaving gedaan. De gegevens tonen aan dat de regeling dikwijls niet effectief is. Zelfs indien hier alle pv's zouden zijn opgesomd, vormen de cijfers geen maat voor de reële achteruitgang. De cijfers worden ook beïnvloed door de aandacht die de buitendiensten in kwestie aan de opsporing kunnen besteden. Om de achteruitgang van het areaal historisch permanent grasland te kunnen stoppen, zijn vereist:

- een betere voorlichting
- een betere publieke herkenbaarheid of plaatselijke aanduiding van de gebieden met beperkingen;
- een beter georganiseerde controle;
- een krachtdadiger juridisch optreden bij overtredingen.

De regel nulbemesting geldt in de planologische bestemmingen natuurgebied, reservaatgebied, bosgebied, bosgebied met ecologisch belang en natuurontwikkelingsgebied. Ongeveer de helft van de percelen krijgt ontheffing (zie hoofdstuk 19 Vermesting). In historisch permanent grasland kan ontheffing alleen in huiskavels. Op 1 januari 2002 was dit voor 340 ha het geval. In de gebieden waar de nulbemesting geldt, is er sinds het nieuwe Natuurdecreet ook een verbod van kracht op het gebruik van bestrijdingsmiddelen.

2.3 Speciale Beschermingszones

In Speciale Beschermingszones (SBZ's) geldt, ongeacht de planologische bestemming, de vergunningsplicht voor vegetatiewijzigingen in alle historisch permanente graslanden waar geen verbod van kracht is (zie punt 2.2). Bij de behandeling van de vergunningsaanvraag moet de administratie ervan overtuigd zijn dat de toekenning van de vergunning niet strijdig is met de instandhouding van habitats en soorten die onder de bescherming van de richtlijnen vallen. Ook niet vergunningsplichtige activiteiten moeten rekening houden met het behoud van de te beschermen habitats en soorten. Het vernieuwde Natuurdecreet biedt mogelijkheden om binnen de op te maken natuurrichtplannen de bestaande regelgeving uit te breiden in functie van de te beschermen habitats en soorten.

3 Kennis

Er bestaat geen specifieke monitoring van graslanden (zie <http://www.nara.be>, monitoring). Graslanden komen aan bod bij de beheermonitoring van natuurreservaten (zie hoofdstuk 35 Natuurreservaten) en bij de monitoring van het buitengebied. Ook grasland onder beheerovereenkomst wordt opgevolgd (zie hoofdstuk 17 Agrarisch gebied).

Uit de natuurtypologie [403] blijken een aantal kennisleemten:

- Over de vereiste abiotische omstandigheden zijn over het algemeen weinig kwantitatieve gegevens bekend. Dit is nochtans belangrijk voor bijvoorbeeld het mest- en waterbeleid.
- Met uitzondering voor hogere planten en vogels is er doorgaans weinig informatie beschikbaar over graslandgemeenschappen (bv. ongewervelden, paddestoelen, mossen).
- Over 'grasland met grote vossenstaart' en 'vochtig venig grasland met biezenknoppen en pijpenstrootje' is weinig informatie beschikbaar met betrekking tot verspreiding en soortensamenstelling.
- Ook de verspreiding van het kamgras-grasland is onvoldoende gedocumenteerd.
- Onderzoek naar herstel mogelijkheden is aangewezen bij graslandtypen waar nog maar weinig goed ontwikkelde vormen van overblijven.

Met medewerking van:

Reinhilde Clippeleir, Dries Desloover, Wim Pauwels, Regine Van Allemeersch, Kristin Van der Auwera – AMINAL, afdeling Natuur
Heidi Demolder – Instituut voor Natuurbehoud
Arnout Zwaenepoel - West-Vlaamse Intercommunale

Lectoren

Carole Ampe – RUG, Vakgroep Geologie en Bodemkunde
Heidi Demolder – Instituut voor Natuurbehoud
Patrick Grootaert – Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen
Frank Nevens, Joost Desein – Steunpunt Duurzame Landbouw
Stijn Overloop – Vlaamse Milieumaatschappij, MIRA
Wim Pauwels – AMINAL, afdeling Natuur
Dirk Van Gijsegem – Administratie Land- en Tuinbouw, afdeling VOLT
Arnout Zwaenepoel - West-Vlaamse Intercommunale

